

УДК 726.591

О. В. Бачинська

*КНУБА, старший викладач каф.
інформаційних технологій в архітектурі*

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ЗОБРАЖЕННЯ БОГОМАТЕРІ ОРАНТИ У РІЗНИХ ВИДАХ МИСТЕЦТВА

Анотація: у статті розглядається історія виникнення зображення Оранти; розвиток образу Богоматері Оранти у Візантії; розповсюдження серед східних слов'ян у процесі запозиченні релігії; сучасний розвиток зображення Богоматері Оранти у релігійних атрибутах – іконах та архітектурі; несподіваний її вплив на мистецтво соцреалізму та сучасну ділову сферу.

Ключові слова: Оранта, Богоматір, розвиток, релігія, мистецтво, бізнес.

Після тривалого занепаду у соціалістичний період відроджується релігійне життя на території східних слов'ян. Сучасні процеси в релігії дещо відрізняються від історичних, у зв'язку зі зміною темпу та характеру життя повному сприймаються окремі елементи релігії: стають популярними інші ніж до 1917 р. святі та ікони, по-іншому сприймаються стилі та форми храмів. В останній час набуває популярності образ Богоматері Оранти, якому присвоїли епітет Непорушна Стіна. Вивченню його впливу на життя сучасної людини і присвячене дане дослідження.

Використання образу Богоматері Оранти у сучасних видах релігійного та світського мистецтва, діловій сфері раніше не вивчалось.

Метою дослідження є сучасне застосування образу Богоматері Оранти у різних видах мистецтва та діловій сфері.

Оранта – один з основних типів іконографічних зображень Богоматері, (від лат. orans – та, що молиться), відомий ще з дуже давніх часів [1]. Фігура людини з піднятими у молитві руками вперше зустрічається у мистецтві Єгипту та Месопотамії, потім в античній культурі. Перші християнські зображення такого типу знаходяться у розписах римських катакомб, де є як жіночі, так і чоловічі фігури [2].

У мистецтві раннього християнства та Візантії відбувалося поступове формування образу Богоматері у вигляді Оранти. Велику роль у розповсюдженні образу відіграла Влахернська церква в Константинополі, яка була центром шанування Богоматері. У ній сформувалися чотири з основних іконографічних зображень, в тому числі і Богоматір Оранта. Одне з таких зображень розташовувалося в консі апсиди храму [3; 4]. Під час землетрусу храм був зруйнований, але вівтарна частина з образом Богоматері у повний

зріст вистояла [2]. Місцеве населення звернуло увагу на таке вибіркоче руйнування церкви і надало події великого релігійного значенням. Відтоді це зображення отримало назву Непорушна Стіна. У наступні сторіччя до ікон Влахернської церкви зверталися у випадках нападу ворогів на Константинополь, і кожного разу відчайдушні прохання були почути, ворожі армії вдавалося відбити. Наслідком цього було зростання значення церкви та її святинь, Богоматері надали роль покровительки Константинополя та всієї Візантії [3; 4]. З зображенням Богоматері Оранти Непорушна Стіна пов'язане ще одне диво, яке побачив святий Андрій Юродивий: вставши коло вітваря, вона зняла з себе омофор і накрила їм людей, що молилися у храмі [4]. Зараз на місці колишньої Влахернської церкви в Стамбулі існує третя однойменна православна церква, на іконостасі якої є зображення Оранти (рис. 1, а–в) [5; 6].

З розповсюдженням візантійського православ'я у Київській Русі, ця територія отримала у спадок від Візантії комплекс релігійних уявлень. Це стосується і властивостей образу Богоматері Оранти Непорушна Стіна. На честь дива, яке побачив святий Андрій Юродивий, на Русі було встановлено свято Покрова Богородиці [4]. Також Богоматір Оранта величезних розмірів 5,45 м зображена у консі апсиди собору Софії Київської (рис. 1, г–д) [7; 8]. Вона оточена постійно сяючим золотим фоном (золота смальта фону розташована під різними кутами, тому фон постійно виблискує незалежно від характеру природного освітлення). Розташування образу Богоматері має символічне значення поєднання землі у подібні тих, хто молиться у храмі, та неба в образі Спаса Вседержителя в головній бані Софійського собору [9]. Але коли відвідувач потрапляє у храм, його перший погляд притягує зображення Оранти, у порівнянні з силою її впливу інші релігійні та світські сюжети здаються не такими значимими. Покидаючи собор, відвідувач ще довго буде бачити перед очима Богоматір Оранту. До київської Оранти також застосовують назву Непорушна Стіна та пов'язують її з місцевими подіями.

Образ Богоматері Оранти Непорушна Стіна на теренах Київської Русі отримав функцію охорони міст і традиційно у церквах розташовувався саме там, де колись знаходилося подібне зображення у Влахернській церкві – у консі апсиди [9]. Але не дивлячись на важливість функцій, які надавали цьому образу, його не використовували в іконописних зображеннях, він так і залишився приналежністю храмових розписів. З ікон відома лише Ярославська Оранта XIII ст., але вона має дещо іншу інтерпретацію – з образом маленького Ісуса на грудях, так зване Знамення (рис. 2) [1]. Також часто образ Богоматері Оранти зображали по пояс – у вигляді ікон Невпиваєма чаша та Знамення, або у складі багатофігурних композицій – Богоматір Велика Панагія, Вознесіння Господнє, Покров Пресвятої Богородиці (рис. 2) [1; 7; 10; 11; 12].

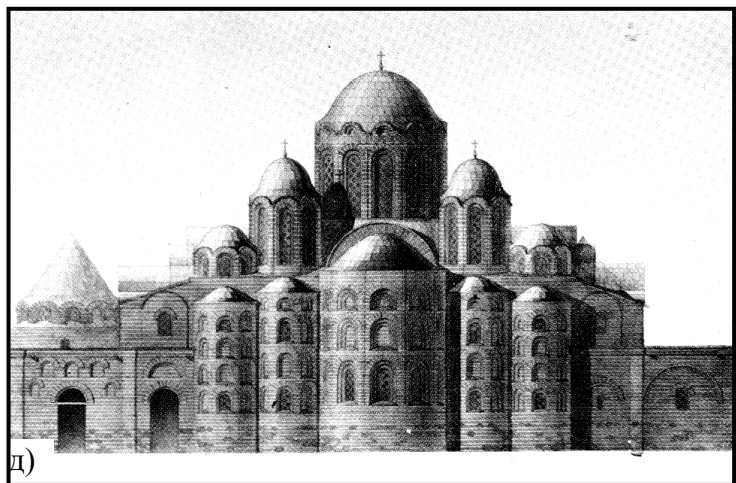

Рис. 1. Найвідоміші історичні зображення Богоматері Оранти Непорушна Стіна: а) Богоматір Оранта з іконостасу сучасної Влахернської церкви у Стамбулі – колишнього візантійського центру поклоніння Богоматері; б)–в) сучасна Влахернська церква у Стамбулі: б) зовнішній вигляд; в) інтер'єр з іконостасом; г) Богоматір Оранта Непорушна Стіна з Софійського собору у Києві; д) реконструкція зовнішнього вигляду Софії Київської у XI ст.

**ОРАНТА ПО ПОЯС
З МАЛЕНЬКИМ
ІСУСОМ**

Невпивасма чаша

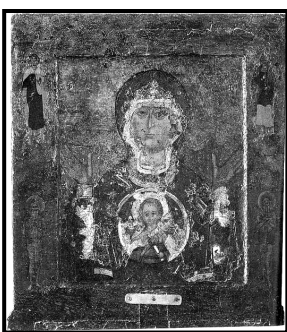
Серпухов. XIX ст.

Знамення

Курськ. XIII ст.

Знамення

В. Новгород. XII ст.

**БОГОМАТЕРЬ ОРАНТА
НЕПОРУШНА СТІНА**

Мозаїка. Київ. XI ст.

**ОРАНТА У ПОВНИЙ
ЗРІСТ З МАЛЕНЬКИМ
ІСУСОМ**

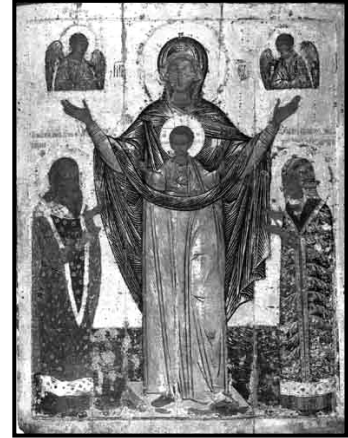
Знамення

Ярославль. XIII ст.

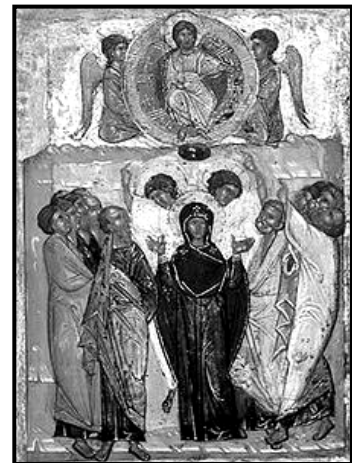
**ОРАНТА У
БАГАТОФІГУРНІЙ
КОМПОЗИЦІЇ**

Богоматір Велика Панагія

Псков. XVI ст.

Вознесіння Господне

Новгород. XIV ст.

Покров Пресвятої Богородиці

Новгород. XV ст.

Рис. 2. Розвиток образу Богоматері Оранти Непорушна Стіна в історичних іконах

ОРАНТА НА
ПРЯМОКУТНОМУ ФОНІ

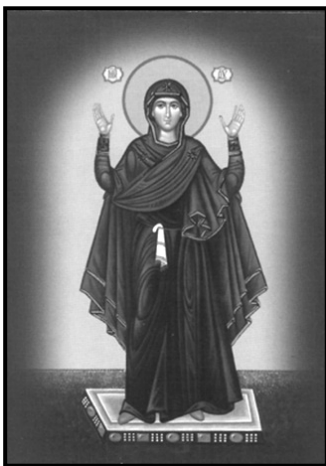

БОГОМАТЕРЬ ОРАНТА
НЕПОРУШНА СТІНА

Мозаїка. Київ. XI ст.

ОРАНТА НА
АРОЧНОМУ ФОНІ

ОРАНТА У БАГАТОФІГУРНІЙ
КОМПОЗИЦІЇ

Рис. 3. Сучасні ікони Богоматері Оранти Непорушна Стіна.

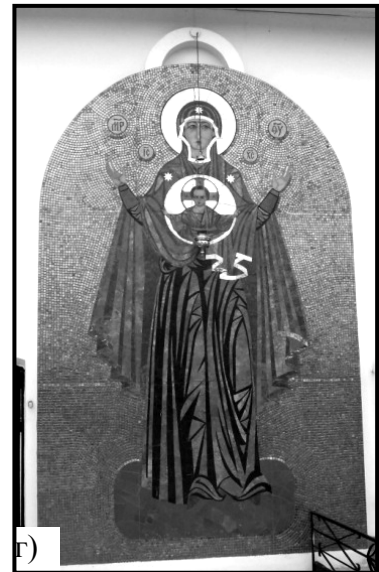

Рис. 4. Богоматір Оранта Непорушна Стіна в архітектурі. Жіночий монастир Ікони Божої Матері Непорушна Стіна, Росія, Краснодарський край, м. Апшеронськ, 2002 р.: а) важкий початок будівництва; б) нові монастирські дзвони; в) головний вхід з зображенням Богоматері Оранти «Непорушна Стіна» та храмом Пророка Ілії; г) ікона Богоматері «Непорушна Стіна» біля головних воріт; д) монастирські келії; е) каплиця «Живоносне Джерело», соборний храм та дзвіниця на стадії будівництва.

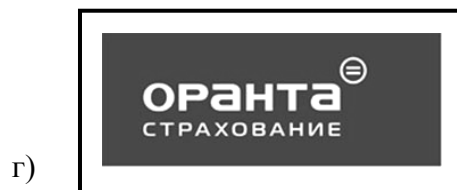

Рис. 5. Богоматір Оранта Непорушна Стіна у містобудуванні, мистецтві та діловій сфері. Місто Апшеронськ, Росія, Краснодарський край. Богоматір Оранта як бренд компаній: а) природа та забудова м. Апшеронська; б) м. Апшеронськ на карті Росії; в) логотип української НАСК Оранта; г) логотип російської ООО СК Оранта; д) логотип українського УТОПК.

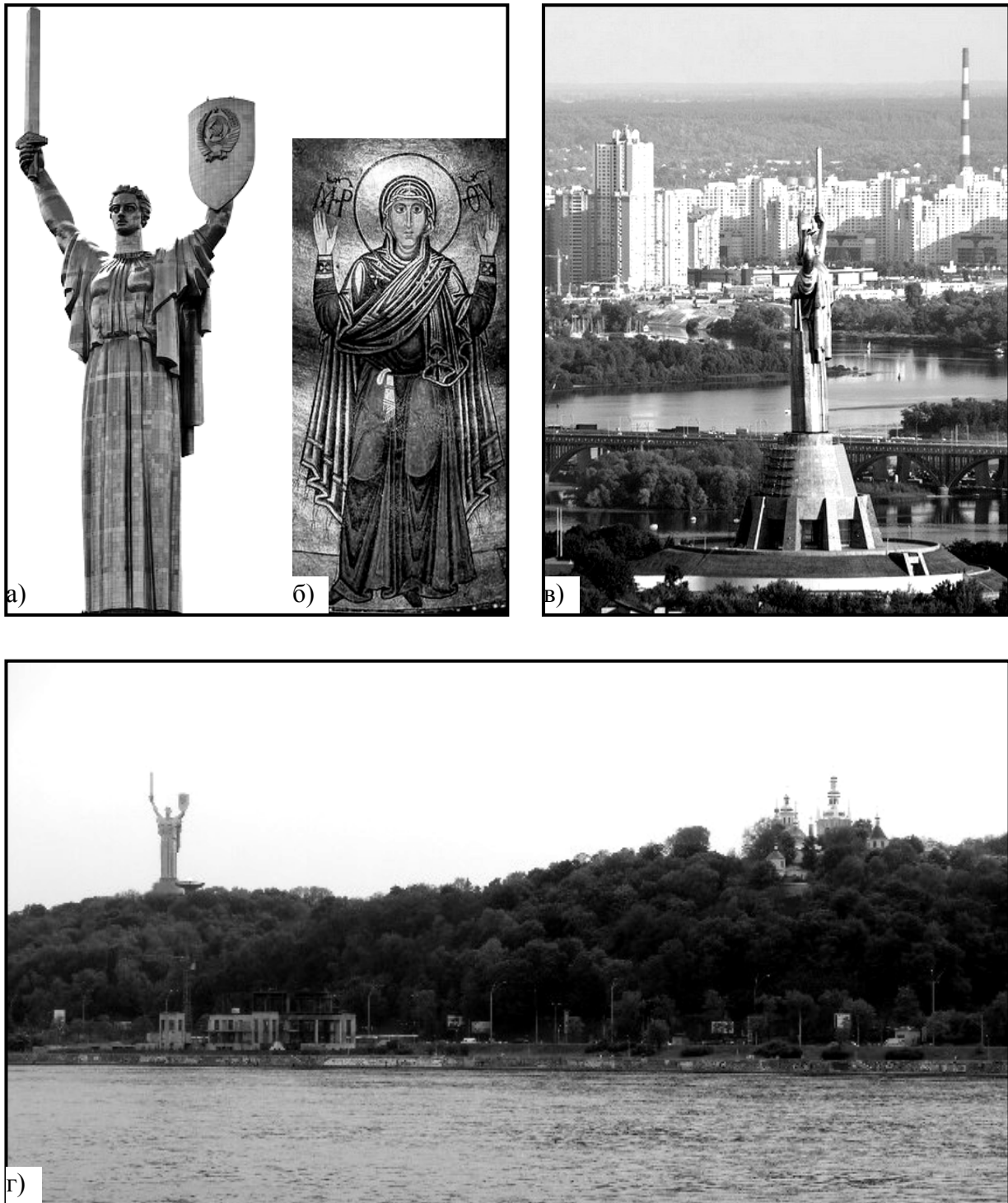

Рис. 6. Богоматір Оранта Непорушна Стіна у мистецтві: а)-б) порівняльний аналіз зображень української Батьківщини-Матері (м. Київ, 1981 р.) та Богоматері Оранти з Софійського собору (м. Київ, XI ст.), зведених до одного розміру; а) Батьківщина-Мати – один з головних символів радянської України; б) Богоматір Оранта – один з головних символів Київської Русі; в) монумент Батьківщини-Матері на фоні забудови Лівого берега Києва – образ захисниці міста; г) розташування Батьківщини-Матері та Києво-Печерської лаври у панорамі правого берега Києва – протистояння символів різних епох.

Саме у наш час образ Богоматері Оранти Непорушна Стіна набув популярності, мабуть у зв'язку з руйнівними процесами на території колишнього Радянського Союзу. Було написано багато ікон Богоматері Оранти, у яких збережений вигляд Непорушної Стіни до дрібних деталей (рис. 3) [13].

За всю історію православ'я вперше у 2002 р. був закладений монастир, присвячений Богоматері Оранті Непорушна Стіна в м. Апшеронськ (Росія, Краснодарський край) (рис. 4) [14–17]. Головний вхід у жіночий монастир розташований у споруді, до якої приєднана церква пророка Ілії (рис. 4, в), поряд з входом на стіні – величезне зображення Богоматері Оранти у вигляді Знамення, тобто з маленьким Ісусом у колі на грудях (рис. 4, г).

Апшеронськ – районний центр, невеличке тихе містечко з багатою природою (рис. 5, а) [18]. Воно розташоване на Кубані, де православ'я є традиційним релігійним напрямком. При уважному розгляданні карти Росії можна звернути увагу на те, що саме ця її частина затиснена між різними іноземними державами Україною, Казахстаном, Грузією (рис. 5, б) [19]. Недалеко від Кубані розташовані гарячі точки Кавказу, де постійно вибухають воєнні конфлікти. Мабуть захистом цієї території і було обумовлене розміщення монастиря, присвяченого Непорушній Стіні.

Несподівано образ захисниці Богоматері Оранти Непорушна Стіна має продовження у символіці радянського часу. У м. Києві на правому історичному березі Дніпра у 1981 р. був відкритий Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. [20], частиною якого є величезна скульптура Батьківщині-Матері України (рис. 6, а) [21].

Історичний Київ розташовувався на пагорбах високого правого берега і золоті бані численних монастирів, церков та дзвіниць зносилися понад масивом дерев ще дезурбанізованого міста, створюючи своєрідний силует. Упродовж ХХ ст. багато церковних споруд з київських пагорбів щезли внаслідок руйнувань, спричинених антирелігійним спрямуванням соціалізму. Але залишилася як пам'ять про сакральне минуле Києво-Печерська лавра з її численними банями. Масивна скульптура Батьківщини-Матері розташувалася на ділянці поряд з лаврою і також увійшла до силуету правого берега (рис. 6, г) [22]. Протиставлення настільки різних об'єктів у місцевих жителів викликало відразу з того моменту, як була відкрита музей–скульптура. За статуру, схожу зі скіфськими бабами, кияни називали монумент Батьківщини-Матері не інакше як Баба. При дослідженні образу Богоматері Оранти несподівано з'ясувалося, що не сприйнятий киянами монумент має багато спільних рис з Богоматір'ю Орантою з Софійського собору у Києві (рис. 6, а, б) [7, 20]: збережена загальна композиція, запозичені деякі драпіровки. Це неймовірне співпадіння не могло бути цілеспрямованим, бо соціалістична ідеологія радянської України

категорично не сприймала релігійні символи. Автора монумента Батьківщині-Матері могли жорстко покарати, знайшовши паралелі в одному з символів УРСР з сакральним мистецтвом, тому свідомо використати Богоматір Оранту як прототип скульптури він не міг. Скоріш за все вражаючий образ київської Оранти, захисниці міста, відбився у пам'яті митця настільки, що підсвідомо був запозичений при створенні монументу. Кияни поки ще не усвідомили, що в результаті місто отримало у свій силует не дисгармонуючу з Києво-Печерською лаврою Бабу, а нову інтерпретацію образу Оранти, що за легендами охороняє Київ вже 900 років (рис. 6, в) [23]. Таким чином, елементи панорами історичного правого берега Києва у вигляді Києво-Печерської лаври та монумента Батьківщини-Матері погано пов'язані у єдину композицію внаслідок занадто різних форм, але не є протилежними по суті, як вважали досі.

Образ Богоматері Оранти захисниці також був використаний як символ при створенні підприємств. Назву Оранта мають українська Національна акціонерна страхова компанія (НАСК) Оранта (рис. 5, в) [24], російська Страхова компанія (ООО СК) Оранта (рис. 5, г) [25]. Образ Богоматері Оранти з собору Софії Київської став частиною логотипу Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК) (рис. 5, д) [26].

Одне найвідоміших зображень на території України, частини колишньої Київської Русі, мозаїка Богоматір Оранта Непорушна Стіна з собору Софії Київської, звідки зі своєї висоти вона дивиться на людей, що приходять до храму вже не одне сторіччя. У даний складний час, характерний руйнівними процесами та потрясіннями, Оранта Непорушна Стіна переживає черговий сплеск своєї популярності. Зображення Оранти розпочинало свій шлях з найдавніших цивілізацій земної кулі як молитовна поза людини, потім розвинулося у християнській Візантії як один з іконографічних типів Богоматері та набуло нових якостей. В останні десятиріччя після розвалу стабільного Радянського Союзу Богоматір Оранта стає широко затребуваним релігійним атрибутом за якості Непорушної Стіни протистояти руйнівним процесам. Виявляється, що упродовж соціалістичного буття її яскравий незабутній образ впливав на підсвідомість митців, втрутившись у різні види мистецтва, навіть такі як соцреалізм, де його впливу зовсім не очікували. Також Богоматір Оранта входить до буденного життя людини у вигляді назв компаній та елементів логотипу. Але у всіх своїх проявах вона зберігає головну функцію – охорону людського життя та результатів людської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Оранта [Електронний ресурс] // Википедия: Свободная энциклопедия [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0>.
2. Оранта [Електронний ресурс] // Яндекс словари: Все энциклопедии. Власов В.Г. Новый энциклопедический словарь изобразительного искусства: В 10 т. – Спб.: Азбука-классика, 2004–2009 [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://slovari.yandex.ru>.
3. Попов И.Н. Влахерны. Памятники [Електронний ресурс] // Православная энциклопедия: Влахерны [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.pravenc.ru/text/155035.html>.
4. Бутырский М.Н. Святые. Иконы Божией Матери церкви Богородицы во Влахернах [Електронний ресурс] // Православная энциклопедия: Влахерны [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.pravenc.ru/text/155035.html>.
5. Пчелинцев И. Константинополь: церковь Богородицы во Влахернах [Електронний ресурс] // Персональный сайт Пчелинцева И., священника Русской духовной миссии в Єрусалимі [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://father-ingwar.livejournal.com/209879.html>.
6. Православие в Турции. Стамбул: четыре жемчужины Царьграда [Електронний ресурс] // Православие и мир: Ежедневное интернет-СМИ [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.pravmir.ru/pravoslavie-v-turcii-stambul-chetyre-zhemchuzhiny-cargrada/>.
7. Икона Божьей Матери «Нерушимая Стена». Икона Богородицы «Нерушимая Стена» [Електронний ресурс] // Пресвятая Богородица Дева Мария (Иконы Божьей Матери, Молитвы Богородице, Иконы Богородицы, Явления Божьей Матери) [веб-сайт]. – Режим доступу: http://www.deva-maria.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=350:icona-bozhiei-materi-nerushimaya-stena&catid=33:ikona-bogomateri&Itemid=3.
8. Асеев Ю.С. Архитектура древнего Киева. – К.: «Будівельник», 1982, 160 с.
9. Пелевин Ю.А. Богоматерь Оранта Стена Нерушимая. Мозаика Софийского собора в Киеве. 1040-е гг. [Електронний ресурс] // Антикварный интернет-магазин [веб-сайт]. – Режим доступу: http://www.antiqueshop.ru/book_page_48989.html?PHPSESSID=pkk626gb7jkt12138ldoed2ha7.
10. Вознесение Господне [Електронний ресурс] // Википедия: Свободная энциклопедия [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1>

%81%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D0%93%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5.

11. Покров Пресвятой Богородицы [Электронный ресурс] // Википедия: Свободная энциклопедия [веб-сайт]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%B2_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%BE%D0%B9_%D0%91%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%86%D1%8B.

12. Родникова И. Образ Богоматери Мирожской [Электронный ресурс] // Наше наследие: Историко-культурный журнал [веб-сайт]. – Режим доступа: <http://www.nasledie-rus.ru/podshivka/6803.php>.

13. Чудотворные иконы Пресвятой Богородицы. "Нерушимая Стена" икона Божией Матери [Электронный ресурс] // Православный сайт vidania.ru [веб-сайт]. – Режим доступа: http://www.vidania.ru/icony/icon_nerushimaya_stena.html.

14. Женский монастырь в Апшеронске [Электронный ресурс] // Сайт города Апшеронск apsher.ru [веб-сайт]. – Режим доступа: <http://www.apsher.ru/foto.10.html>.

15. Апшеронск. Монастырь иконы Божией Матери Нерушимая Стена [Электронный ресурс] // Народный каталог православной архитектуры [веб-сайт]. – Режим доступа: <http://sobory.ru/article/index.html?object=12023>.

16. Краткая информация о женском монастыре в честь иконы Божией Матери «Нерушимая Стена»: Храмы, монастыри и подразделения епархии – личные страницы. История некоторых храмов на старом сайте епархии [Электронный ресурс] // Православная Кубань. Русская православная церковь Московский патриархат, Екатеринодарская и Кубанская епархии. [веб-сайт]. – Режим доступа: <http://orthodoxkuban.com.ru/pub/mns.htm>.

17. В Апшеронском женском монастыре установлены новые колокола [Электронный ресурс] // Живая кубань: Интернет дневник краснодарского края [веб-сайт]. – Режим доступа: <http://www.livekuban.ru/node/14153>.

18. Апшеронск: Фотогалерея, города края [Электронный ресурс] // Патриот Кубани.ru [веб-сайт]. – Режим доступа: <http://www.patriot-kubani.ru/photos/image-33.html>.

19. Атлас мира. – М.: Федеральная служба геодезии и картографии России, ПКО «Картография», Издательский дом «ОНИКС 21 век», 2003. – 184 с.

20. Родина–Мать (Киев) [Электронный ресурс] // Википедия: Свободная энциклопедия [веб-сайт]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%EE%E4%E8%ED%E0-%EC%E0%F2%FC_%28%CA%E8%E5%E2%29.

21. Черников. И. Три дня в Киеве: день 2 (Родина-Мать) [Электронный ресурс] // Livejournal [веб-сайт]. – Режим доступа: <http://chernenok.livejournal.com/73261.html>.
22. sudarushka. Вид на Киево-Печерскую лавру и монумент Родине-матери [Электронный ресурс] // Fototerra.ru: фотосайт о земле. Украина. Киев 06.10.10 Днепр. [веб-сайт]. – Режим доступа: <http://www.fototerra.ru/Ukraine/Kiev/Sudarushka-8903.html>.
23. Высотный Киев. Галерея [Электронный ресурс] // Galwayru.info [веб-сайт]. – Режим доступа: <http://galwayru.info/culture/photoblog/kyev.php>.
24. Логотип: НАСК Оранта [Электронный ресурс] // Страховая компания Оранта. Страхование в Киеве от страховой компании Оранта: страховка КАСКО Оранта, ОСАГО Оранта, автогражданка Оранта (Киев). Доставка страховки Оранта Киев. Калькулятор ОСАГО. Телефон: (044) 521-15-54 [веб-сайт]. – Режим доступа: <http://orantakiev.io.ua/>.
25. Логотип: ООО СК Оранта [Электронный ресурс] // Страховая компания Оранта. Все! о страховании в России [веб-сайт]. – Режим доступа: http://www.insurance-info.ru/?page_id=917.
26. Логотип: Українське товариство охорони пам'яток історії та культури [Электронный ресурс] // Відлуння віків: Український пам'яткоохоронний інтернет ресурс УТОПК [веб-сайт]. – Режим доступа: <http://pamjatky.org.ua/>

Аннотация

В статье рассматривается история возникновения изображения Оранты; развитие образа Богоматери Оранты в Византии; распространение среди восточных славян в процессе заимствования религии; современное развитие изображения Богоматери Оранты в религиозных атрибутах – иконах и архитектуре; неожиданное ее влияние на искусство соцреализма и современную деловую сферу.

Ключевые слова: Оранта, Богоматерь, развитие, религия, искусство, бизнес.

The summary

History of occurrence of the image Oranta; development of an image of the Mother of the God Oranta in Byzantium; distribution among east Slavs during borrowing religion; modern development of the image of the Mother of the God Oranta in religious attributes – icons and architecture; its unexpected influence on art of socialist realism and modern business sphere are considered in clause.

Key words: Oranta, Mother of the God, development, religion, art, business.